

A délvidéki áldozatok adatbázisa mint történeti forrás (1944 derekától 1948-ig)

2000-ben a Tartományi Igazságtételi Bizottság azt a célt tűzte ki maga elé, hogy összeírja az 1941 és 1948 közötti időszak vajdasági áldozatainak a nevét. Sok kritika érte a bizottság munkáját, de az vitathatatlan, hogy olyan feladatra vállalkozott, amire előtte nem volt példa. Méghozzá arra, hogy az 1941 és 1945 között a Vajdaságban lejátszódott eseményeket valósághűen feltárja, összegyűjtse az adatokat és összeállítsa a vajdasági polgári áldozatok listáját. Munkájának különösen az a része fontos, amelyben a 44-es atrocitásokról és a német lakosság gyűjtőtáborba hurcolásáról ír és szolgáltat adatokat az áldozatok számáról. Sajnos a Vajdasági Levéltár iratanyagát csak Dr. Aleksandar Kasaš¹ könyvében keresztül mutatják be, mert mint Dr. Dragoljub Živković professzor, a Tartományi Igazságtételi Bizottság elnöke állítja², Vajdasági Történelmi Levéltár nem szolgálhatott adatokkal. Munkámmal ezt az úrt próbálom pótolni azzal, hogy mélyreható kutatást végzek a Vajdaság levéltár fondjaiban, hogy összeállíthassam a levéltári forrásokon alapuló adatbázist az 1944 szeptemberétől elkövetett büntetett áldozatainak neve alapján. Az adatbázisba nemcsak azoknak a nevét vettem be, akiket bírósági ítélet nélkül végeztek ki, hanem azokét is, akiket a hadbíróóság ítél el. Ezekben az esetekben a Tömegsírokat Feltáró Országos Bizottság alapelvét vettem alapul, miszerint ezek a kivégzések ideológia alapon történtek. Itt mindjárt ki kell emelnem azt is, hogy már a dátum meghatározásánál is merültek fel problémák. Igaz, hogy a tömeges kivégzések a katonai közigazgatás alatt zajlottak le (1944. október 17-e és 1945. február 15-e között), de már előtte is voltak kivégzések, különösen Bánát és Szerémség területén, ahol a partizán egységek el-el foglaltak egy-egy

* Mezei Zsuzsanna, levéltáros, *Vajdasági Levéltár, Újvidék*

¹ Alaksandar Kasaš: *Mađari u Vojvodini*. Novi Sad, 1996.

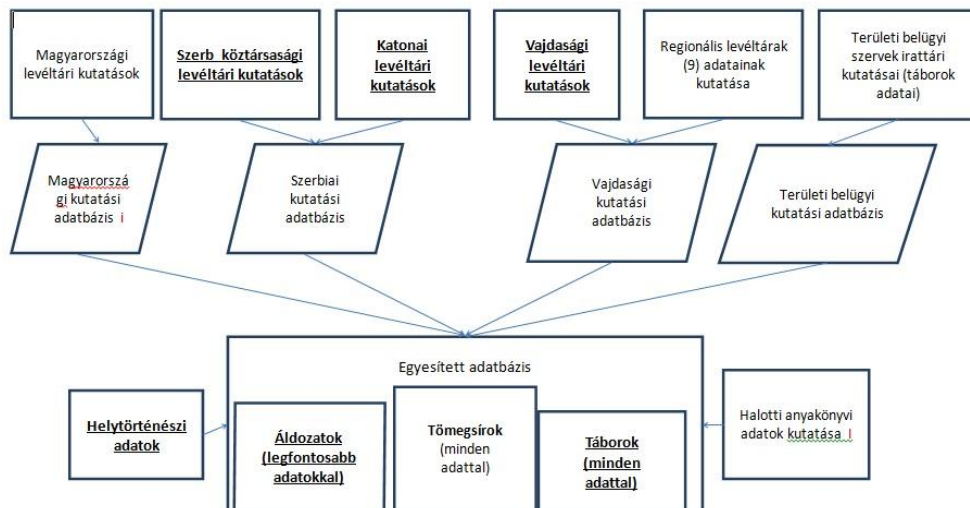
² Az igazság útján, *Újvidék*, 2009. május (elektronikus kiadvány PDF formátumban), 62. old.

helységet és azonnal megkezdték a tisztogatás a lakosság körében, ún. népelleneségeket, együttműködőket, besúgókat állítottak puskacső elé. Így Bánátban többször is találkoztam olyan hadbírószági ítélettel, amelyek keltezése 1944 nyara, júliusa, augusztusa. Ugyanez történt Szerémségben is. Általában egyéni kivégzésekről szólnak az iratok, vagy kisebb 5-10 fős csoportokról.

Párhuzamosan két adatbázis adatait fogom bemutatni és elemezni. Az első adatbázis a Vajdasági Levéltár 183-as fondjának a Megszállók és Együttműködők Bűncselekményeit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság adatira épül. Kizárólag e fond irataiban található neveket tartalmazza a fellelhető adatokkal együtt megjelölve a forrás helyét is. A másik az ún. egyesített adatbázis, melyben a meglévők mellett az egyéb helyekről begyűjtött adatok is megtalálhatók. Itt felhasználtam a Szerbiai Levéltárból kapott adatokat, a Vajdasági Múzeum levéltári anyagát, helytörténészek által összeállított listákat. Minden esetben a név mellett megjelöltem a forrást vagy forrásokat. Egyelőre külön adatbázis képez a gyűjtőtáborokban elhalálozott németek névsora. Ennek az adatbázisnak az alapja a Németországban 1992-ben kiadott *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*³ c. könyv.

A egyesített adatbázis a már felállított bizottságok kutatási tervének teljesítésétől függ. A Magyar-Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság Magyar Tagozata még az év elején vázolta a kutatási területeket. A következő ábra ezt mutatja be.

³ *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien. Band IV., München/Sindelfingen, 1994.*

A kiemelt szövegek azt mutatják, ahonnan már érkeztek adatok a egyesített adatbázisba. Látható, hogy még nagyon sok munka van hátra, de biztató, sok helyen történtek előrelépések. Gondolok itt a Szerbiai Levéltárban beindult OZNA-dokumentumok kutatására, és a Katonai Levéltárban a hadbíróóságok iratainak átvizsgálására. Sajnos ezeknek a kutatásoknak az adatai csak elenyésző mennyiségben vannak jelen a most taglalt adatbázisban. A vajdasági regionális levéltárakból sem érkeztek eddig adatok, de már megjelenés előtt áll az a fondjegyzék, amely felsorakoztatja mindazokat a fondokat, amelyek az érintett időszak iratanyagát tartalmazzák. Ezek a fondok a következő témaköröket ölelik fel:

1. Népfelzabardító és népbizottságok iratai. Külön kutatási terület az OZNA (Népvédelmi Osztály) dokumentumok és a Megszállók és Együttműködők Bűncselekményeit Kivizsgáló Bizottságok (vajdasági, szerbiai és országos) munkájának eredményeként létrejött hatalmas mennyiségű levéltári anyag.

2. A katonai közigazgatás fondjai
3. A hadbíróóságok fondjai
4. A polgári bíróságok szerveinek iratai

Vajdasági Levéltár adatbázisa a 183-as fond adataira épül. Itt is a kutatás folyamatban van, de a meglévő adatok a következő iratokból kerültek elő:

1. A háborús bűnösök regisztere

2. A népellenségek regisztere
3. Az kivégzettek (likvidáltak) könyve, az ún. OZNA (Népvédelmi Osztály) névsora
4. Az agyonlöttek 1. és 2. Névsora
5. Az ítélet nélküliek, illetve bírósági ítélettel kivégzettek személyi kártonjai
6. Hadbírósi ítéletek
7. Különböző iratok a fond anyagából

Még egy fontos megjegyzés: az adatbázis kialakítása folyamatban van, így a most taglalt adatok a 2011. szeptember 15-ei állapotot mutatják. Az előbb felsorolt mellett teljes egészében hiányoznak 1944-es újvidéki vérengzések adatai. Sok helytörténész se adta át kutatásainak eredményeit, így azok se épültek be az egyesített adatbázisba. Ezeknek a megjegyzéseknek tükrében kell szemlélni az adatokat.

Az áldozatok száma	VAJDASÁGI LEVÉLTÁR ítélet nélkül/bírói ítélettel	EGYESÍTETT ADATBÁZIS ítélet nélkül
BÁCSKA	3733/234 az összes áldozat 6%-a	6458
BÁNÁT	1364/92 az összes áldozat 6,7%-a	1879
SZERÉMSÉG	1216/414 az összes áldozat 25%-a	1688
ÖSSZESEN	6313/740	10025
	7053 az összes áldozat 10,5%-a	10025

Amint az adatokból látszik, a Vajdasági Levéltárban 7053 áldozat neve található meg, azzal, hogy itt sincs még befejezve a kutatás, tehát újabb adatokra lelhetünk a további munka során. Ami még feltűnő, hogy a bírósági ítélet alapján kivégzettek száma Szerémségben lényegesen több, mint Vajdaság más területein, kb. 25 %. Habár Szerémségben nem vezették be a katonai közigazgatást a hadbíróságok már június-július folyamán meghozták az első halálos ítéleteket és továbbra is könnyűszerrel mondták ki valakire a golyó általi halálos ítéletet vagy a nyilvános akasztást. Bácskában a bírósági ítéletek nélkül kivégzett áldozatok számához viszonyítva csekély az ítélet alapján kivégzettek száma (kb. 6%), illetve ha az egyesített adatbázist vesszük figyelembe ez csak 3,6%.

Bánátban ez az arány 6,7% illetve 4,9%. Újból hangsúlyozom, ezek nem végleges adatok.

Az áldozatok nemzetiségi összetétele a Vajdasági Levéltár és az egyesített adatbázis adatai alapján:

	magyar	szerb	horvát	Német	egyéb	nincs adat
Bácska	2057/4884 (+600)	21/105	24/57	279/514	39/65	1313/833*
Bánát	109/556	184/ 154	11/7	47/106	33/18	980/1038
Szerémség	12/75	60/73	561/547	48/46	11/10	927/937
ÖSSZESEN	2178/5515 (+600)/6115	265/ 332	596/611	374/666	83/93	3220/2808

(*Az a 833 személy, akiknek a dokumentumokban nemzeti hovatartozásukról nincs adat, a nevük alapján általában vélelmezhető, hogy bácskai magyarok és ezért tettem plus 600 főt a „magyar” oszlopba. Bánátban és Szerémségben a nevek alapján már nehezebb megállapítani az áldozat nemzetiségét.)

A helységek száma, ahol ítélet nélkül vagy bírói ítélet alapján folytak kivégzések (az adatok az egyesített adatbázisból valók):

Bácska	124
Bánát	128
Szerémség	106
ÖSSZESEN	358

A számok magukért beszélnek: Vajdaság 358 községében folyt kisebb nagyobb tisztogatási akció.

A helységek felosztása az áldozatok számának alapján:

	200 felett	100 -200 között	50-99 között	50-20 között
Bácska	7	12	21	12
Bánát	1 (pancsovai kerület)	2	3	15
Szerémség		3	4	12

A helységek, amelyekben több mint 200 áldozat volt:

BÁCSKÁBAN

Csúrog	767
Szabadka	646
Temerin	410
Zsablya	369
Újvidék	306
Mohol	261
Bajmok	233
ÖSSZESEN	2992

A következő helységekben volt 100 és 200 között az áldozatok száma: Óbecse 187, Szenttamás 178, Péterréve 156, Szentfülöp (Filipovo –németek) 155, Verbász 154, Zombor 154, Bezdán 143, Zenta 131, Hódság 130 (németek), Palánka 130 (németek), Kúla 121, Mozsor 116.

A körülbelül 5500 délvidéki magyar áldozatból 7 (hét) helységből 2992 estek áldozatul a katonai közigazgatás első hónapjaiban dúló agresszióknak, ami kb. az összes magyar áldozat 55%-át teszi ki. Mindez az eddigi kutatási eredmények alapján mondható, de látható, hogy a magyarok községeiben lényegesen tömegesebbek voltak a kivégzések, mint más településeken. Az újvidéki áldozatok nevei különböző dokumentumokban bukkannak fel, mivel az OZNA által összeállított névsor még nem került elő, de annak a kiáltványának egy példánya megtalálható a *Vajdasági Múzeumban, amelyben 250 „vérengző” magyar kivégzéséről értesítik Újvidék lakosságát. Sajnos a nevek nincsenek feltüntetve ezen a plakáton.*⁴

Három helység, Csúrog, Zsablya és Mozsor magyar lakossága körében volt a legszörnyűbb a pusztítás. E felsorolások alapján 1252-en estek áldozatul.

BÁNÁTBAN egyetlen község sincs, ahol ez eddigi kutatások alapján több mint 200 áldozat volt, egyedül a Pancsovai Körzet egységesített adata szerint 407 áldozat volt e területről. Itt remélhetőleg a regionális levéltári adatok fognak olyan segítséget nyújtani, hogy ez az összeített adat felbontható legyen helységekre.

A következő helységekben volt 100 és 200 között az áldozatok száma: Omlód (Omoljica) 145 (németek), Pancsova 149.

⁴ Vajdasági Múzeum levéltári anyaga, száma: 18814

SZERÉMSÉGBEN három községben volt 100 felett az áldozatok száma az eddig nyilvánosságra került adatok alapján: Zimony 197, Szávaszentdemeter 177 és Karlóca 151.

Néhány szót a kivégzések idejéről. Az ún. OZNA nyilvántartásban beírták a likvidálás idejét is. Ezek a dátumok nem biztos, hogy meg-egyeznek a kivégzések valós időpontjával, lehet néhány napos eltérés, de körülbelül körülrajzolódik az időintervallum, amelyben a Vajdaság-szerte a partizán fegyverek osztották a halált a civil lakosság körében. Az első kivégzések, mint már említettem, 1944 nyarán kezdődtek Bánát és Szerémség falvaiban, a későbbiek összefüggnek egy-egy község ún. felszabadításával, azaz időponttal, amikor a partizán egységek a Vörös Hadsereggel együtt bevonultak és átvették a hatalmat. Legtömegesebbek voltak a kivégzések a Katonai Közigazgatás alatt, mind Bánátban, mind Bácskában. A tömeges kivégzések november végéig többnyire befejeződtek.

A kivégzések időintervalluma

BÁCSKA	1944. október 24. Zombor, Telecska, Csúrog, Verbász	1944. december 2. Martonos, Cservenka
BÁNÁT	1944. október 10-12-14- 15. (Kisorosz, Padéj, Nagykikinda)	1944. december 2. (Nagybecskerek)
SZERÉMSÉG	1944. október 29. Ópázova	1945. február 25. Szávaszentdemeter

Ivan Rukavina⁵ tábornok december 1-én rendeletet adott ki a magyarokkal és a németekkel való bánásmódról, mivel „több helységben helytelen bánásmódot alkalmaztak”. Az első bekezdésben meghatározza a magyarokkal való bánásmódot, akiket jogban és kötelességben kiegyenlít a többi lakossággal. Az a) pont alatt elrendeli, hogy „minden büntetőtábor, ahol magyarokat tartanak fogva, feloszlassanak, és csak azokat a magyarokat tarthatják fogságban, akik ellen bírósági eljárás folyik. Ekkor sok magyart, hazaengedtek. Azonban a németek számára csak ekkor kezdődik a pokol. November folyamán megnyíltak a német

⁵ Vajdasági Levéltár, F. 170, 69/1944

gyűjtőtáborok, amelyek egészen 1948-ig álltak fent és ahol több tízezer német civil lelte itt halát. A csúrogiakat és a zsablyaiakat január folyamán a járeki táborba internálták, márciusban a mozsori magyarokat is kitelepítették otthonaikból és táborba kerültek. A táborban a rettentő életkörülményektől elhalt németek száma az eddig bevitt adatok alapján 33642 személy. Csorba Béla a járeki tábor halotti anyakönyveit kutatva 109 magyar felnőtt áldozat⁶ és 79 gyermekáldozat⁷ a nevét sorolja fel. Folyamatban van a járeki halotti anyakönyvek digitalizálása - utána ez is kutathatóvá válik. Remélhetőleg heteken belül a gádori és körtési halotti anyakönyveket is digitalizálják, ezzel is segítve az igazság felderítését a vajdasági német civil lakosság meghurcoltatásáról és áldozatairól. A német civil áldozatok neveit, mint már említettem, a Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien c. könyvből vettük át, azzal, hogy a Tartományi Igazságtételi Bizottság által összegyűjtött kérdőívekkel ellenőrizzük, alátámasszuk és kibővítsük a meglévő névsorokat. A Vajdasági Levéltárban a német áldozatokra vonatkozó adatok kiigazítása is folyamatban van, mivel nagyon sok elírás történt. Ez is a németországi adatok alapján történik.

A Vajdasági német lakosság elhalálozásának száma és a helységek száma, ahonnan a táborokba telepítették őket.

	helységek száma	áldozatok száma
Bácska	51	16 842
Bánát	63	15 745
Szerémség	33	1055
ÖSSZESEN	147	33642

A Vajdaság-szerte 1944 novemberétől szinte minden községben, ahol németek éltek, ún. munkatáborokat létesített a partizán hatalom. Később ezeket összevonták és kialakultak ún. központi munkatáborok, végül pedig a német lakosság munkaképtelenné vált csoportjai számára létesítették a különleges státusú táborokat, "lógerek"-et, amelyek valóság-

⁶ Csorba Béla: A Délvidéki Mártírium Alapítvány által szervezett szegedi konferencián 2010. január 23-án ismertetett szöveg módosított változata. Megjelent a Trianoni Szemle (Budapest) 2011. évi 1. számában

⁷ Csorba Béla: Magyar Szó, Kilátó, 2011. február 5.,6., 24. oldal

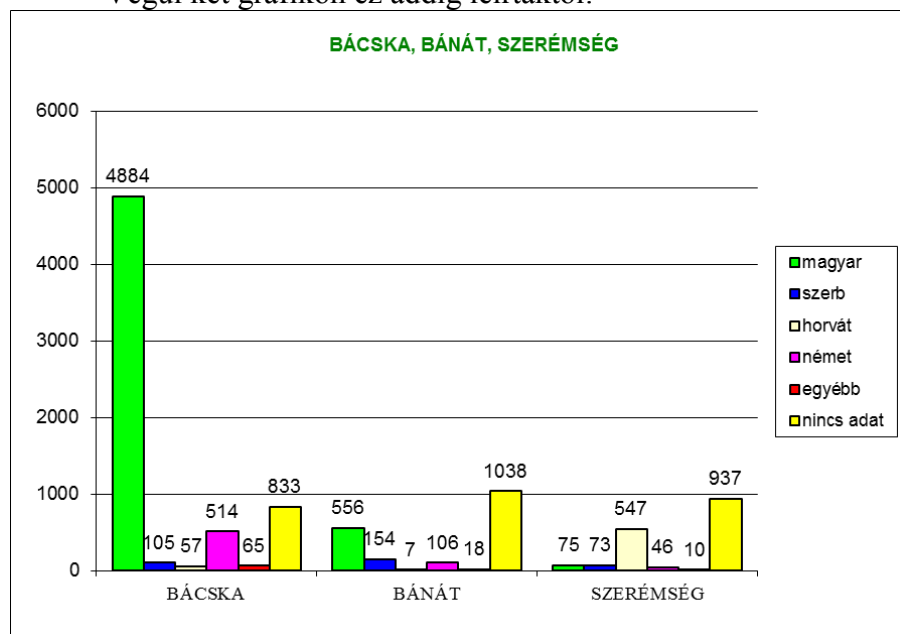
gos haláltáborrá változtak, mert az életfeltételek még a minimum minimumát se érték el.

A vajdasági hat legnagyobb különleges státusú tábora az elhalálozottak számával.

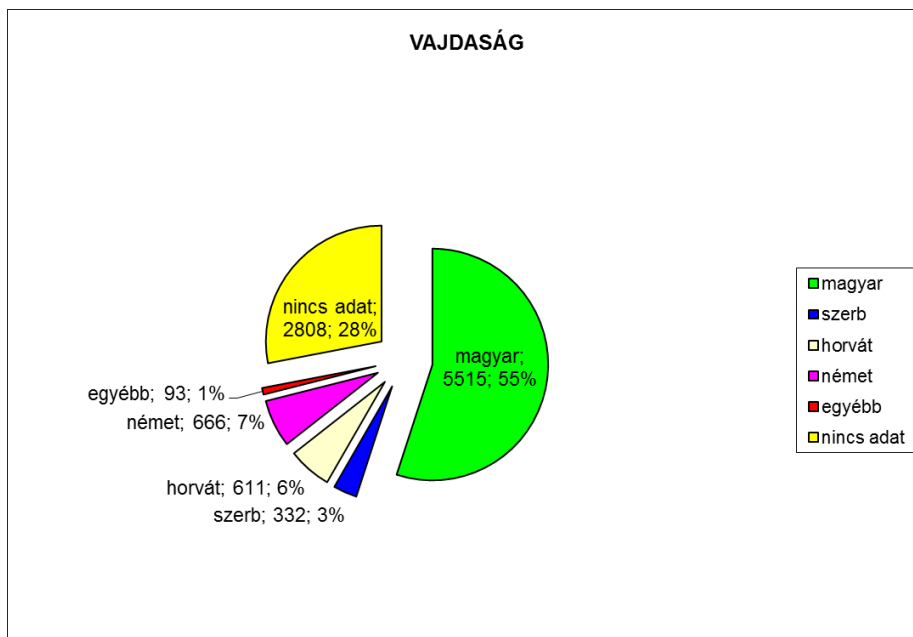
Molin (Bánát)	2012
Rezsőháza (Bánát)	7745
Járek (Bácska)	6429 ⁸
Gádor (Bácska)	5292
Körtés (Bácska)	2085
Mitrovica (Szerémség)	1033
ÖSSZESEN	24596

Ezekben a „haláltáborokban”, ahogy sokszor emlegetik őket, az összes német áldozat 73 %-a vesztette életét. Az utókor feladat legalább az, hogy elismerje ezeknek a táboroknak a létezését, és a délvidéki civil német lakosság mérhetetlen veszteségét.

Végül két grafikon ez addig leírtaktól:

⁸ Csorba Béla, Uo.

Fontos kihangsúlyozni, hogy mindezek csak részeredmények, sok munka áll még a Bizottságok előtt, de a legfontosabb, hogy elindult egy folyamat, melynek végén teljesebb képet kap a nyilvánosság arról, hogy mi is történt a titói Jugoszlávia megszületésekor a Vajdaságban.